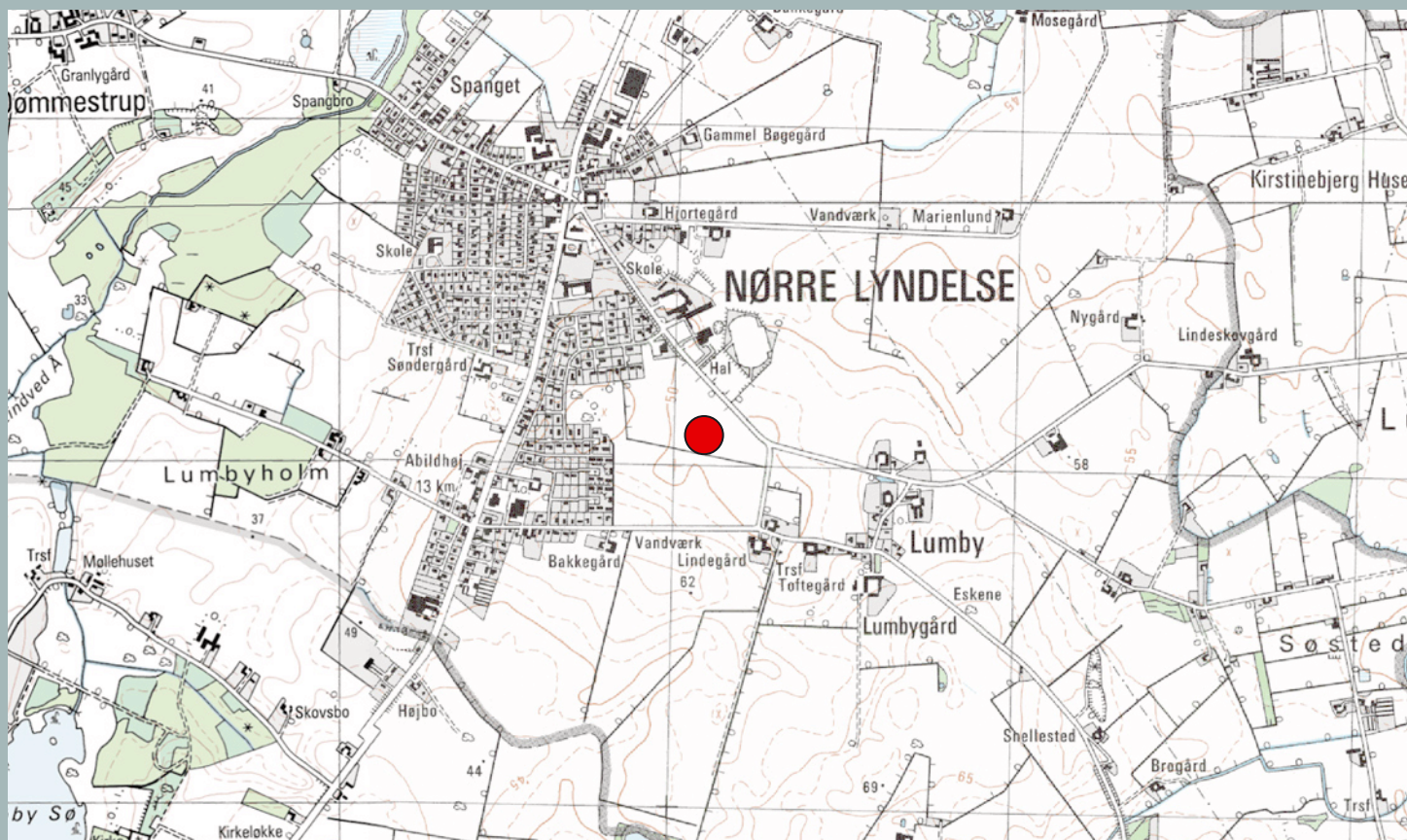

OBM 7982, Lumbyvej

© KORT & MATRIKELSTYRELSEN (G.115-96)

Moegård Museum

Analyse af forkullede planterester
fra et yngre jernalder langhus ved
Lumbyvej

Peter Mose Jensen

KONSERVERINGS- OG NATURVIDENSKABELIG AFDELING

Nr. 8 2007

OBM 7982, Lumbyvej

Analyse af forkullede planterester fra et yngre jernalder langhus ved Lumbyvej

Peter Mose Jensen, cand.mag.

Indledning

I forbindelse med den arkæologiske udgravning af lokaliteten Lumbyvej (OBM 7982) ved Jesper Hansen, Odense Bys Museer, afdækkedes kulturspor fra både ældre og yngre stenalder, bronzealder samt jernalder.¹ Bl.a. udgravedes de velbevarede spor i jorden efter et langhus (K3) fra ældre germansk jernalder med tilhørende hegn (se fig. 1).

Prøvebehandling

I forbindelse med udgravningen blev der udtaget et stort antal jordprøver fra diverse anlæg. Disse blev alle efter udgravningens afslutning videresendt til Moesgård Museums medarbejder Arne Åkjær Rasmussen til flotering.

Floteringen foregik på floteringsmaskine, der grundlæggende udgøres af en skråtstillet, bred sliske. I sliskens nedre ende tilføres en vandstrøm og de i forvejen tørrede jordprøver påhældes nu slisken i op til fem liter store portioner. Flydende materiale såsom forkullede planterester frigøres af vandet og flyder herpå ud over sliskens top, hvor det opsamles i et stofnet med maskestørrelser på ca. 0,25 mm. Materialet i stofnettet, der udgør den egentlige floteringsprøve tørres efterfølgende og er så klar til analyse. Det tunge materiale der ligger tilbage på slisken efter floteringen udgør floteringsresten. Denne fraktion gemmes og efterses efter floteringen for arkæologiske genstande tungere end vand såsom knoglerester, keramik osv.

Både floteringsprøverne og floteringsresterne fra Lumbyvej (OBM 7982) sendtes efter endt flotering til Moesgårds konserverings og naturvidenskabelige afdeling til videre behandling.

Det kursoriske gennemsyn

Selve analysearbejdet på Moesgård foregik under mikroskop på op til X40 forstørrelse.

Her blev der indledningsvist foretaget et kursorisk gennemsyn af alle modtagne prøver for at give en overordnet vurdering af prøvernes indhold.

Resultatet af dette gennemsyn kan ses i tabel 1:

¹ OBM 7982, (FHM 4296/242) Lumbyvej. Nr. Lyndelse Sogn, Åsum Herred, Fyns Amt. Sted nr. 080805, SB nr. 49. 4 cm kort: 1312 I SV. UTM: 589064/6129079 Zone: 32.

X-nr	Egnet til analyse ?	Antal		Trækul	Øvrige bemærkninger
		Korn	Frø		
58	Evt.	15	0	XXXXXX	(Keramik).
59	Nej	0	0	XXX	Sammenblandet med X239
74	Nej	0	0	XXXXXX*	*Rigtig meget trækul.
75	Evt.	50	0	XXXXXX	Byg.
76	Nej	10	0	XXX	Byg. Rug?
77	Nej	5	0	XXXXXX	Rug. (Brændt ler).
78	Nej	0	0	XXXXXX*	*Rigtig meget trækul.
79	Nej	0	0	XXX	
80	Nej	<10	0	XX	Byg. Rug.
81	Evt.	25	0	XXXX	(Keramik).
83	Nej	5	0	XXX	
84	Evt.	10	15	XXXX	Byg. Markkruddt. (Keramik, bl.a. randskår).
85	Nej	0	0	XXXXXX	(Keramik).
86	Nej	0	0	XXX	
87	Nej	0	0	XXXXXX	(Flint).
88	Nej	0	0	XXXXXX	
89	Nej	5	0	XXXX	Byg.
92	Nej	0	0	XXX	
94	Nej	0	0	XXXXXX*	*Rigtig meget trækul.
95	Nej	<5	0	XXX	Avnklædt byg.
111	Nej	<10	0	XXXX	
112	Nej	<10	0	XXXX	
151	Nej	5	0	XXX	Byg. (Keramik).
152	Nej	5	0	XXX	Byg. (Keramik).
158	Nej	0	0	XXX	
159	Nej	10	0	XXX	Byg. Rug.
160	Nej	0	0	XX	
209	Nej	<5	0	XXX	Byg.
210	Ja	100	100	XXXXXX	(Brændt ler).
211	Ja	75	75	XXXXXX	Byg. Rug.
212	Evt.	20	0	XXXX	Byg.
214	Nej	0	0	XXX	
215	Nej	0	0	XX	
223	Nej	0	0	X	
224	Nej	0	0	XX	
225	Nej	0	0	XX	
236	Nej	0	0	XXXX	
237	Nej	0	0	XXX	
238	Nej	0	0	XXXXXX	
239	Nej	0	0	XXXXXX	Sammenblandet med X59
247	Nej	0	0	XXX	
248	Nej	0	0	XXX	
249	Nej	0	0	XXX	
250	Nej	<5	0	XXX	(Keramik).
260	Nej	0	0	XXX	
261	Nej	0	0	XXX	
262	Nej	0	0	XXXX	
263	Nej	0	0	XXX	
265	Nej	0	0	XX	Brændt knogle. (Meget keramik + brændt knogle).
266	Nej	0	0	XX	(Meget brændt knogle).

Tabel 1. X-angivelsen er baseret på subjektivt skøn af hvad der er normale mængder i arkæobotaniske prøver. Ét x er en meget lav mængde og fem x'er er en meget høj mængde. Angivelser i parentes markerer fund fra restprøven.

Det skal nævnes vedrørende forståelsen af tabel 1, at alle fund fra floteringens restprøve er markeret i parentes. Desuden er trækul vurderet subjektivt med 1-5 X'er, hvor ét X = mindste trækulsmængde og 5 X'er = største trækulsmængde.

Det kursoriske gennemsyn af prøverne viste, at mange prøver ikke indeholdt forkullede kornkerner eller frø, men at der dog i enkelte prøver fandtes planterester i relativt store mængder.

På baggrund af det kursoriske gennemsyn blev der udvalgt fire fundrige prøver til endelig arkæobotanisk analyse.

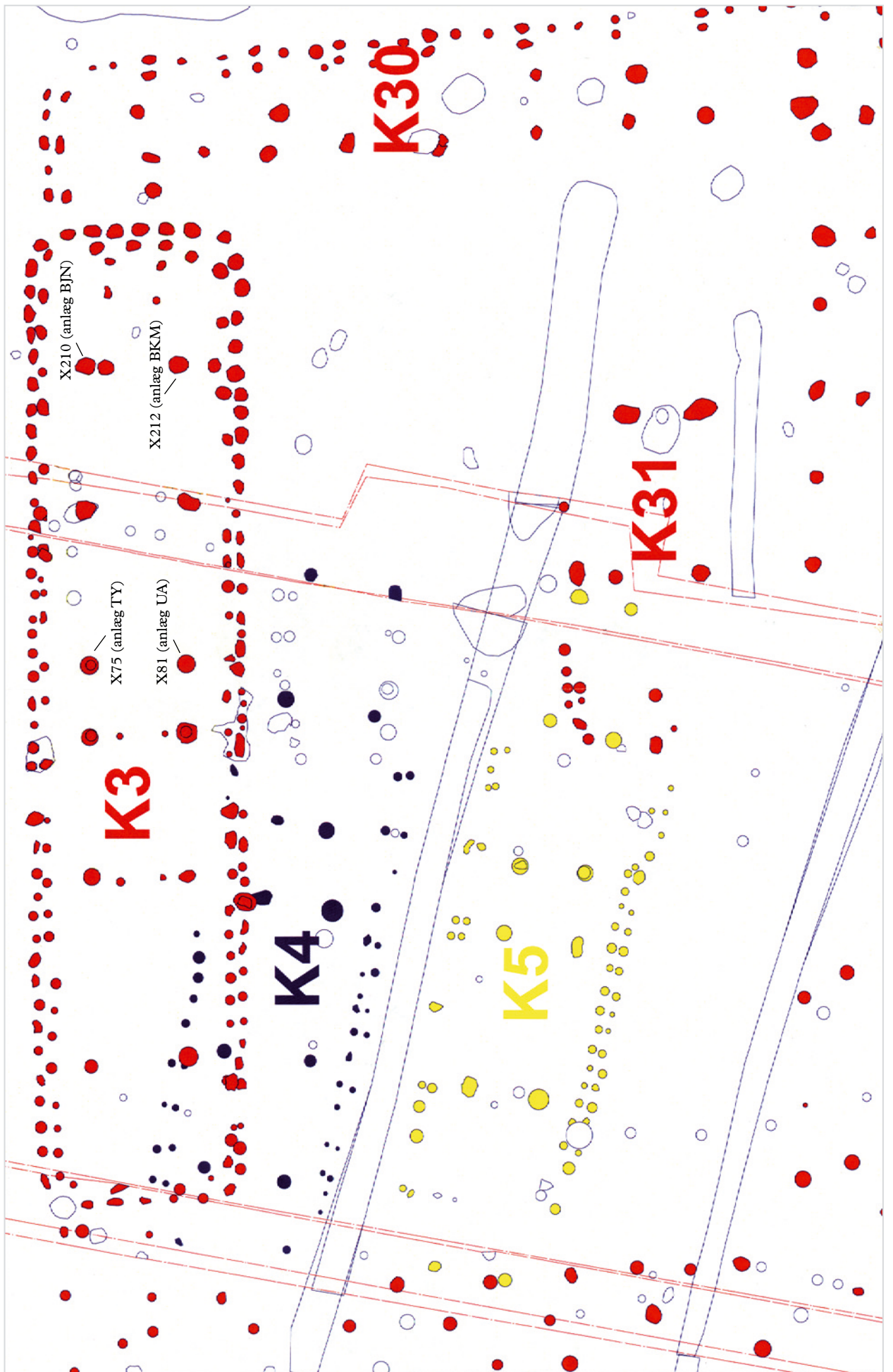
De analyserede prøver

Alle fire fuldt undersøgte prøver kommer fra det foromtalte langhus, K3 dateret til ældre germansk jernalder. De undersøgte prøver er udtaget fra stolpehulsfylden i både det nordligste og det sydligste spor efter dels det østligste tagbærende stolpesæt (X210 + X212) og dels fra det tredje tagbærende stolpesæt set fra øst (X75 + X81), (se fig. 1).

Resultatet af det endelig prøvegennemsyn kan ses i tabel 2:

X-nr:	75	81	210	212	X-nr
Floteret (l.)	4		5	5	Floteret (l.)
Floteret (ml.)	155	33	95	150	Floteret (ml.)
Avena sp.				2	Havre sp.
Cerealia indet	14+14f.	41+23f.	31+62f.	51+91f.	Korn ubestemmelig
Hordeum vulgare var. Vulgare	5	3	95	49+4f.	Avneklædt byg
Hordeum sp.	4	7	29	39+1f.	Byg sp.
Linum usitatissimum				3	Almindelig hør
Secale cereale	2	24	25+2f.	9+1f.	Rug.
Secale cereale cf.				4	Rug cf.
Hordeum sp. aksled			1		Byg sp. aksled
Hordeum/secale aksled		2	3		Byg/rug aksled
Atriplex cf.				1	Mælde cf.
Bromus/Avena		1		1	Hejre/Havre
Carex sp.	5		2		Star sp.
Caryophyllaceae				2	Nellikefamilien.
Chenopodium album	1		4		Hvidmelet gåsefod
Chenopodium cf. album				2f.	Gåsefod cf. Hvidmelet gåsefod
Chenopodium sp.	11+8f.		63+2f.	19+2f.	Gåsefod sp.
Fabaceae		1		3+6f.	Ærteblomstfamilien
Fabaceae cf.				2+2f.	Ærteblomstfamilien cf.
Fallopia convolvulus			1	1	Snerlepileurt
Festuca cf.			1		Svingel cf.
Galium sp.				5	Snerre sp.
Persicaria mercuriosa/lapathifolium	6+1f.	1	4+2f.	17+3f.	Bleg-/Fersken-pileurt
Persicaria mercuriosa/lapathifolium cf.				4+2f.	Bleg-/Fersken-pileurt cf.
Plantago lanceolata	3			1	Lancetvejbred
Poaceae	26	13	8	22	Græsfamilien
Polygonum aviculare	1	4			Vejpileurt
Rumex cf.			1		Skræppe cf.
Spergula arvensis	1				Almindelig spergel
Stellaria sp.				1	Fladstjerne sp.
Stellaria cf. media			1		Fladstjerne cf. almindelig fuglegræs
Indet	20	5	23	30	Ubestemmelige
Amorft forkullet organisk materiale	1				Amorft forkullet organisk materiale
Forkullede strå				1	Forkullede strå
Calluna vulgaris stængler			1		Hedelyng stængler
Blomsterknopper	1				Blomsterknopper
Brændt knogle			1f.		Brændt knogle
Trækul (X-XXXXX)	XXXXX	XXXX	XXXX	XXXX	Trækul (X-XXXXX)

Tabel 2. Cf. markerer at pågældende planterest ligner, men ikke med sikkerhed tilhører nævnte art. Plantenavne adskilt af skråstreg viser, at der er forskellige tolkningsmuligheder for planteresten. Sp. markerer at en planterest kan bestemmes overordnet til slægt men ikke nærmere til art. Elementer markeret med X'er viser mængden af elementerne ud fra et subjektivt skøn. Ét X=laveste og fem X'er=højeste mængde. Betegnelsen "f." markerer fragmenter.

Figur 1.

Gennemgang af de analyserede prøver

De fire undersøgte prøver er alle kendetegnede både ved at bestå af en blanding af flere forskellige dyrkede arter samt ukrudt. De fire prøver ligner generelt hinanden så meget i artsfordelinger og fordelingen imellem dyrkede arter og ukrudt, at der ikke kunne erkendes klare forskelle prøverne imellem. Prøverne fra fylden til de to østligste tagbærende stolpehuller adskiller sig dog fra prøverne fra de to mere vestligt placerede stolpehuller ved et større mængdemæssige indhold af kornkerner og frø. Den større fundmængde i de østlige prøver er antageligt grunden til at der forekommer flere forskellige arter netop her.

Alle de undersøgte prøver fra Lumbyvej (OBM 7982) vil i den efterfølgende gennemgang pga. ligheden i prøvesammensætninger blive behandlet samlet med mindre andet er anført i teksten.

Af dyrkede arter forekom bygkerner i form af avnklædt byg samt rugkerner hyppigst i de undersøgte prøver. Herudover optrådte disse to arter også i form af enkelte aksled.

Af dyrkede arter ud over byg og rug erkendtes der enkelte hørfrø og havrekerner i X212. Vedrørende havrekernerne kunne det dog ikke afgøres, om det drejede sig om dyrket havre eller ukrudtsarten flyvehavre, da de to arters kerner normalt er umulige at adskille fra hinanden.

Ukrudtsfrø optrådte generelt i prøverne i nogenlunde samme mængde som kernerne/frøene fra de dyrkede arter. Meget af det repræsenterede ukrudt optræder typisk på marker blandt afgrøderne eller på anden forstyrret jord. Til denne gruppe hører især arter som bleg-/fersken-pileurt og evt. også gåsefod som f.eks. hvidmelet gåsefod. Andre af de fundne ukrudtsarter i prøverne er vanskeligere at definere økologisk. Til denne gruppe hører f.eks. græs, der kan forekomme i mange forskellige økologiske sammenhænge.

Græsset fundet i prøverne fra langhuset kan således tænkes at have været tilknyttet kornet i form af markukrudt men kan også have været bragt ind i langhuset i form af gulfvstrøelse, dyrefoder, brændsel, tagdækning e.l.

Diskussion

Samlet set repræsenterer prøverne fra Lumbyvej efter al sandsynlighed efterladenskaber efter de aktiviteter, som har foregået i langhuset. De dyrkede arter samt en stor del af ukrudtsfrøene afspejler således efter al sandsynlighed de steder i huset hvor man har arbejdet med de mere eller mindre rensede afgrøder, eller rester efter de steder hvor man har haft afgrøderne oplagret, mens en del af ukrudtsfrøene som f.eks. græsfrøene kan afspejle andre aktiviteter i langhuset.

At der fandtes rug som dyrket afgrøde på Lumbyvej (OBM 7982) føjer lokaliteten til rækken af meget tidlige lokaliteter på Fyn hvor denne art optræder.

Et antal kursoriske gennemsyn af arkæobotaniske prøver fra Odense Bys Museers område har i de seneste år efterhånden afsløret at rug optræder meget hyppigt på lokaliteterne her fra germansk jernalder.

Der kendes dog også enkelte eksempler på Fynsk rugdyrkning helt tilbage fra romersk jernalder.

Et eksempel er fra lokaliteten Hvenekilde Nordøst, OBM 5741. Her fandtes mindre mængder af rugkerner i kornprøverne, der efterfølgende blev ¹⁴C dateret til overgangen mellem ældre og yngre romersk jernalder (Jesper Hansen pers. kommunik.).

Et andet tidligt eksempel kommer fra et langhus, K1 fra lokaliteten Lumbyvej (OBM 8900), der ligger et par kilometer øst for den her behandlede Lumbyvej (OBM 7982) (Jensen 2005). Langhuset på denne søsterlokali- tet er dateret til romersk jernalder og er altså ældre end det undersøgte langhus i denne rapport.

Ud over tilstedeværelsen af rug på begge lokaliteter er et interessant fællestræk imellem de undersøgte langhuse fra de to pladser, at de mest kornrige prøver i begge tilfælde kommer fra østenderne af husene. Noget tyder altså på at arbejdet med afgrøder begge steder har foregået i østde- lene af langhusene, hvor man normalt ofte antager at stald delen af husene har været placerede.

På Lumbyvej (OBM 7982) skal det i den forbindelse også indskydes, at kornet som tidligere nævnt optrådte i stolpehulsfylden fra 1. og 3. tagbæ- rende stolpesæt med et mere fundtomt område ind imellem. Dette kunne indikere to adskilte aktivitetsområder indenfor det østlige afsnit af lang- huset her.

Da der fra germansk jernalder også er fundet langhuse med korn i vestenderne, som det eksempelvis kendes fra flere langhuse på lokaliteten Holsted Overmark ved Holsted øst for Esbjerg tyder på, at der i perioden har været stor variation i fordelingen af de forskellige aktivitetsområder indenfor husenes områder (Jensen & Mikkelsen 2006, Mikkelsen 2002). Ved Holsted Overmark forekom kornet i husenes vestender i form store mængder avnklædt byg samt rug i træbyggede kornkasser. Både ved Hol- sted Overmark og ved Lumbyvej (OBM 8900) tyder ukrudtsfrøene fundet i rugen på at rugen disse steder var vinterafgrøder, ligesom det i forvejen kendes fra arkæobotaniske undersøgelser ved Snorup og Drengsted i Søn- derjylland. Undersøgelser herfra viser at rug efter al sandsynlighed blev dyrket som vinterafgrøde i dyrkningsrotation med som regel avnklædt byg som sommerafgrøde (Mikkelsen 2003).

Om rugen ved Lumbyvej (OBM 7982) også har været vinterdyrket kan dog ikke afgøres, men samlet set føjer de arkæobotaniske undersøgelser af denne plads vigtige nye informationer til afdækningen af den tidlige udbredelse og afgrødehåndtering af rugen både på Fyn og i Danmark som helhed.

Litteratur

- Jensen, P. M. 2005: Arkæobotanisk undersøgelse af OBM 8900. *Rapport. Konser- verings- og Naturvidenskabelig Afdeling nr. 1, 2005*. Moesgård Museum.
- Jensen, P.M. & Mikkelsen, P.H. 2006: Arkæobotaniske analyser af kornkasser og slaggegruber på Holsted Overmark, HBV 941 (FHM 4296/68) fra ældre germansk jernalder. *Foreløbig rapport fra Moesgårds konserverings og naturvi- denskabelig afdeling*.
- Mikkelsen, P. H. 2002: Arkæobotanisk undersøgelse af HBV 941, Holsted Over- mark. *Rapport. Konserverings- og Naturvidenskabelig Afdeling nr. 2, 2002*. Moesgård Museum.
- Mikkelsen, P. H. 2003: Agerbruget. I: Mikkelsen, P.H. & L.Nørbach: *Drengsted – Bebyggelse, Jernproduktion og Agerbrug i Yngre Romersk og Ældre Germansk Jernalder*. Moesgård Museum. Jysk Arkæologisk Selskab. S. 115-225.

Planterne – de dyrkede og indsamlede arter

Avena sativa L. Almindelig Havre. 60-120 cm høj. Optræder ofte sammen med Flyvehavre. (Hansen 1993)

Hordeum vulgare vulgare L. Avneklædt Byg. 50-100 cm høj. Højden kan have ændret sig på grund af avling. (Hansen 1993)

Linum usitatissimum L. Almindelig Hør. Højde 30-80 cm. (Hansen 1993)

Secale cereale L. Almindelig Rug. Højde 50-150 cm. Højden *har* ændret sig på grund af avling, se f.eks. Tvensberg 1995. (Hansen 1993)

Identificerede planter

Avena fatua L. Flyvehavre. 50-120 cm (30-150 cm) høje, omkring 450 frø (250 frø) pr. plante. Blomstring og frømodning juni-august. I reglen sommerannuel, frøene spirer overvejende om foråret sammen med kornet. Optræder mest ondartet i vårsædmarken, kan reducere udbyttet med op til 50%. Kornmarker, vejkanter og ruderaer. (Melander 1998, Frederiksen et al. 1950, Hansen 1993, Høst 1982)

Calluna vulgaris (L.) Hull. Hedelyng. 20-60 cm, blomstrer august-september. Flerårig. Heder, klitheder, hedemoser, tørre dele af højmoser. (Hansen 1993)

Chenopodium album L. Hvidmelet Gåsefod. 25-80 cm høj (30-70 cm), gennemsnitlig omkring 3.100 frø pr. plante (20.000 frø), dog frodige eksemplarer helt op til 40.000 frø. Blomstrer og frømodning juni-oktober. Udpræget sommerannuel, meget skadelig ukrudt i vårsædmarker. Især på velgødet jord. Omkring bebyggelse, agerjord og ruderaer. (Melander 1998, Frederiksen et al. 1950, Hansen 1993, Jessen & Lind 1922)

Fallopia convolvulus L. Snerle Pileurt. 15-100 cm lange stængler, som enten er nedliggende eller slynger sig op om stængler, strå og blade fra andre planter, omkring 140-200 frø pr. plante. Blomstrer og frømodning juli-september. Udpræget sommerannuel, modnes sammen med korn og hør. Knyttet til kornmarkerne og forekommer almindeligt i vårsæd hvor den er mest generende samt i Hør, kan fremme lejesæd i kornet. Agerjord, ved bebyggelse. (Melander 1998, Frederiksen et al. 1950)

Plantago lanceolata L. Lancetbladet Vejbred. 10-40 cm (10-30 cm) langt blomsterskaft, omkring 1.500 frø pr. plante, dog 15.000 på en stor plante. Blomstrer maj-juni, frømodning august-oktober. Flerårig. Overdrev, skrænter, marker, vedvarende græsmarker og ruderaer. (Frederiksen et al. 1950, Hansen 1993)

Polygonum aviculare L. Vej Pileurt. 10-75 cm (10-60 cm) lavtvoksende med lange stængler, omkring 125-200 frø pr. plante. Blomstrer og frømodning juli-oktober. Typisk sommerannuel. Fortrinsvis lerede jorder, hyppigst i åbne vintersædmarker og hørmarker, sjældnere i vårsæd. (Melander 1998, Frederiksen et al. 1950, Hansen 1993, Jessen & Lind 1922)

Spergula arvensis L. Alm. Spergel. 10-40 cm (10-30 cm) høj, omkring 3.200 frø pr. plante. Blomstrer og frømodner juni-september. Frøene spirer både forår og efterår, men de efterårsspirende fryser som regel bort om vinteren og kan kun overleve meget milde vintre. Kan optræde uhyre talrigt i vårsædmarker, især på lette kalktrængende jorder. Værdsat i stubmark som foder til fårene. Agerjord, især næringsfattig bund. (Frederiksen et al. 1950, Hansen 1993, Jessen & Lind 1922)

Svært adskillelige planter

Persicaria mercuriosa L. Ferskenbladet Pileurt. 25-60 cm høj, omkring 200-800 frø pr. plante. Blomstrer og frømodner juli-september. Rent sommerannuel (kan også forekomme i vintersæd, Melander 1998). Forholder sig som *Persicaria lapathifolium*. Agerjord, ofte vandlidende, ruderater. (Frederiksen et al. 1950, Hansen 1993, Jessen & Lind 1922)

og

Persicaria lapathifolium L. Blegbladet Pileurt. 30-60 cm (25-80 cm) høj, omkring 800-850 frø pr. plante. Blomstrer og modner frø i juli-september. Udpræget sommerannuel plante. Kan være meget skadelig i vårsæden, især i lave noget vandlidende marker, hvor den kan forekomme meget talrigt, kan også forekomme i vintersæden. (Melander 1998, Frederiksen et al. 1950, Hansen 1993)

Usikker bestemmelse

Atriplex cf. Mælde cf.

Bromus/Avena. Hejre/Havre.

Chenopodium cf. *album*. (Se *chenopodium album* under ”identificerede planter” ovenfor.

Fabaceae cf. Ærteblomstfamilien cf.

Festuca cf. Svingel cf.

Persicaria mercuriosa/lapathifolium cf. Bleg-/Fersken-pileurt cf. (Se under ”Svært adskillelige planter” ovenfor.

Rumex cf. Skræppe cf.

Secale Cereale cf. (Se *secale cereale* under ”Planterne – de dyrkede og indsamlede arter”.

Stellaria cf. *media* (L.) Mill. Alm. Fuglegræs. 5-30 cm (5-20 cm) lange nedliggende stængler, omkring 15.000 frø pr. plante. Blomstrer og modner frø næsten hele året. Både sommerannuel og vinterannuel. Danmarks hyppigst forekommende ukrudtsart. Planten kan optræde meget talrig i kornmarker. Agerjord, haver, tanglinier. (Melander 1998, Frederiksen et al. 1950, Hansen 1993)

Planter identificeret til slægt eller familie

Avena sp. Havre sp. (se *Avena fatua* og *Avena sativa* under identificerede dyrkede og vilde planter ovenfor).

Carex sp. Star sp.

Caryophyllaceae. Nellikfamilien.

Cerealialia indet. Korn ubestemmelig.

Chenopodium sp. Gåsefod sp.

Fabaceae sp. Ærteblomstfamilien.

Galium sp. Snerre sp.

Hordeum sp. Byg. Sp.

Poaceae sp. Græsser sp.

Stellaria sp. Fladstjerne sp.

Litteraturliste

- Frederiksen, H. & P. Grøntved, H.I. Petersen 1950: *Ukrudt og ukrudtsbekæmpelse*. Det Kongelige Danske Landhusholdningsselskab. København.
- Hansen, K. 1993: *Dansk feltflora*. 1. udgave, 6. oplag. København.
- Høst, O. 1982: *Danske Kulturplanter*. DSR Forlag.
- Jessen, K. & J. Lind 1922: *Det Danske Markukrudts Historie*. Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskabs Skrifter, naturvidensk. og mathem. Afd., 8 Række, VIII. København.
- Melander, B. 1998: Beskrivelse af ukrudtsplanterne. I: *Ukrudtsbekæmpelse i landbruget*. Forskningscenter Flakkebjerg. Afdeling for Plantebeskyttelse. 3. udgave. pp 41-190.
- Tvengsberg, P.M. 1995: Rye and swidden cultivation tillage without tools. *Tools & Tillage. Vol. VII: 4*. s. 131-146.

Rapporterne fra Moesgårds Naturvidenskabelige Afdeling fremlægger resultater i forbindelse med specialundersøgelser af arkæologisk genstandsmateriale.

Hovedvægten er lagt på undersøgelser med en naturvidenskabelig tilgangsvinkel. Heriblandt kan nævnes arkæobotaniske undersøgelser, vedanatommiske undersøgelser, antropologiske undersøgelser af skeletter samt arkæozoologiske undersøgelser.

Der optræder også andre typer dokumentationsfremlæggelser, som f.eks. besigtigelse af marinarkæologiske lokaliteter og metodebeskrivelser af konserveringsteknisk karakter.

Alle rapporterne kan downloades fra Moesgaard Museums hjemmeside. Eftertryk med kildeangivelse tilladt.